

Божица Славковић Мирић*

Виши научни сарадник

Институт за новију историју Србије

ГРАД ПЕЋ У ПЕРИОДУ ИЗМЕЂУ ДВА СВЕТСКА РАТА**

Апстракт: Пећ је у периоду између два светска рата спадао у ретке градове на Косову и Метохији (поред Призрена, Приштине и Косовске Митровице). Овај град био је спој модерног и традиционалног. За историју Срба, град Пећ је веома значајан као седиште патријараха и средњовековне српске културе, огледало архитектонске уметности и колевка српског царства. У мом раду бавићу се прегледом прилика у граду Пећи и у Пећком срезу у периоду између два светска рата уз помоћ историјских извора, литературе и штампе.

Кључне речи: Косово и Метохија, Период између два светска рата, Пећ, Пећки срез, Свакодневни живот.

*

Простор Косова и Метохије у периоду између два светска рата био је део Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца, односно касније Краљевине Југославије. У подели југословенске државе 1921, овај простор био је у саставу Јужне Србије. Обухватао је Призренски округ, Метохију, Звечан и део Скопља. Општина Пећ и Пећки срез улазили су у Метохију.¹ Законом од 26. априла 1922. Краљевина СХС била је подељена на 33 области. Територија Косова и Метохије била је у оквиру Врањске, Косовске, Рашке и Зетске области. Пећки срез улазио је у састав Зетске

* bozica.slavkovic@gmail.com

** Чланак је настао као резултат рада у Институту за новију историју Србије који финансира Министарство науке, технолошког развоја и иновација РС, на основу Уговора о реализацији и финансирању научноистраживачког рада НИО у 2023. години бр. 451-03-47/2023-01/200016 од 3. 2. 2023.

¹ Горан Николић, ”Кретање становништва Косова и Метохије између два светска рата”, *Нова српска политичка мисао*, 2006 (дебате); Владимир Симеуновић, *Становништво Југославије и социјалистичких република 1921–1961*, (Београд: Савезни завод за статистику, 1964), 16, 23.

области, као део Метохијског округа.² Према следећој административној подели југословенске државе на бановине 1929, Косово и Метохија ушли су у састав Моравске, Вардарске и Зетске бановине. Пећки срез био је део Зетске бановине.³

На основу општег пописа становника од 31. марта 1931. на простору Косова и Метохије било је 552.064 становника.⁴ У Пећком срезу живело је 45.333 становника (18.013 Срба и 27.320 Албанаца и Турака).⁵ Било је 6.401 кућа, односно 7.112 домаћинстава (22.975 мушкараца и 21.713 жена).⁶ У односу на вероисповест, у Пећком срезу је било 13.013 православних, 2.348 римокатолика,⁷ 1 евангелиста, 4 остала хришћанина, 29.320 исламске вероисповести и троје без конфесије.⁸

Пећ је спадала у мали број насеља који су се сматрали градовима на Косову и Метохији (поред Косовске Митровице, Призрена и Приштине).⁹ Срез је имао површину 702 км², 8 општина и 110 насеља.¹⁰ Град Пећ је према попису из 1931. имао 2.000 ха, 3.600 домова и 16.000 становника.¹¹ Овај град је веома значајан за историју Срба као место патријараха и средњовековне српске културе, огледало архитектонске уметности и колевка српског царства. Према писању *Зетског гласника*, Пећ је био спој модерног и традиционалног, имао је нове, лепе зграде и класичне минарете, древне

² *Административно-територијалне промене у НР Србији од 1834-1954*, (Београд: Завод за статистику НР Србије, 1995), 45–48; "Уредба о подели земље на области", *Службене новине Краљевине СХС*, бр. 92, 28. април 1922, 1–2.

³ „Закон о називу и подели краљевине на управна подручја“, *Збирка Службеног гласника*, св. XXXVI, Сплит 1929, 4–5; *Политика*, бр.7694, 4. октобар 1929, 3; *Политика*, 8375, 3. септембар 1931, 3.

⁴ *Дефинитивни резултати пописа становништва од 31. марта 1931*, књ.1, Присутно становништво, број кућа и домаћинстава, (Београд: Општа државна статистика, 1937), IX.

⁵ Архив Србије, Фонд БИА, III, ф. 121, Реферат о националним мањинама, Арнаути на Косову и Метохији.

⁶ *Дефинитивни резултати пописа становништва од 31. марта 1931*, књ.1, 8, 10–12.

⁷ Према истраживању Николе Жутића, католици нису били етнички хомогени на Косову и Метохији. Уочи Првог светског рата највише их је било у Ђаковичкој и Пећкој парохији, у Јањеви и Призрену (Никола Жутић, *Ватикан и Албанци у првој половини 20. века*, (Београд: Центар за савремену историју југоисточне Европе: "Никола Пашић", 2000), 14).

⁸ *Дефинитивни резултати пописа становништва од 31. марта 1931*, књига 2, *Присутно становништво по вероисповести*, (Београд: Општа државна статистика, 1938), 8, 10–12.

⁹ Татомир Вуковић, *Срби на Косову*, књ. 2, (Врање: Нова Југославија, 1986), 11; Али Хадри, *Косово и Метохија у Краљевини Југославији*, (Београд: б.и, 1969), 65.

¹⁰ *Илустровани званични алманах-шематизам Зетске бановине, год.1*. (Цетиње: Краљевска банска управа Зетске бановине, 1931), 6.

¹¹ *Исто*, 27.

цркве, севдах Сарајева и беговске конаке, куле као замкове грофова, а кроз свако пећко двориште пролазили су потоци. За изглед Пећи, начин живота и рада становништва од највећег значаја су били муслимани који су главни носиоци турско-источњачке културе. Касније је варош почела да се уређује под утицајем европске културе. Муслимани су фесове носили ретко ван Пећи, само до Ракоша на средини пута Пећ–Косовска Митровица, а онда би стављали шешире и нису питали „по кафанама у Београду чиме је ручак или вечера задржана”.¹²

Турски део вароши био је типичан (Капелница), ту се служила црна кафа, баклава и боза – специјалитети Истока. У *Зетском гласнику* описује се пролеће у Пећи, када би аутомобили развезли све ван вароши, девојке су биле на Карагачу (парк од 9 ха, који је био сличан Калемегдану) или на игранци код Ловћена. Увече би у општинском парку била соколска музика и чуо би се мујезинов глас који призива Алаха. Пећ је била позната по златарству, нарочито по изради филигранских радова од злата, сребра и срме, изради лепих свилених тканина и ћилимова, који су се поредили са пиротским ћилимима. Пећка чаршија је личила на чаршију неког источњачког града пошто су се у њој продавали разноврсни производи и то: сребрни филигрански радови, лепо израђене вунене тканине, црвени фесови, бели кечеве, лепо источњачки везови, свилене тканине, шарене муштикле и разни други предмети. Овдашњи трговци извозили су живу стоку, сточне производе, а увозили фабрикате и колонијалну робу. Од непроцењиве економске и привредне важности била је железничка пруга. Пећ је имала гомилу ниских дућана, кућа и кафана дуж уских вијугавих и често кратких улица.¹³ Ребека Вест наводи да су у главној улици биле „једноставне, тамне ниске зграде налик на јасно осветљене пећине”, где су „чиновници и њихове жене могле купити колинос и листерин, пудер и ружење познатих фирми”. Немачки министар на двору Краљевине Југославије, Фон Хасел, приликом проласка кроз Пећ осећао се у хотелу Корзо као да је одсео у Униону у Љубљани.¹⁴ Међутим, Ребека Вест описује Пећ и као „нахерену и оронулу”, варош која је достојанствено пропала (упоредила је Пећ са напуштеним градом у Колораду) и да „док не дође у Пећ човек не може замислити како климава и мала кућа може бити... Велики број био је направљен од танких дасака и бензиских буради а оне које су биле малтерисане изгледале су као да болују од неке врсте архитектонске шуге”.¹⁵

¹² *Зетски гласник*, бр. 32, 1933, 2; *Исто*, бр. 759, 1938, 2; *Илустровани званични алманах-шематизам Зетске бановине*, 264.

¹³ *Исто*.

¹⁴ Ребека Вест, *Црно јагње и сиви соко: путовање кроз Југославију*, (Београд: Београдски издавачко-графички завод, 2000), 718.

¹⁵ *Исто*, 743.

У Пећи су у својим инспекционим путовањима боравили банови Вардарске (Жика Лазић, 1930)¹⁶ и Зетске бановине (Божидар Крстић, 1939). За посету бана Крстића према писању *Зетског гласника*, ”варош је била искићена заставама а на главном тргу се окупило грађанство и велики број сељака, а били су ту и народни посланик Миро Протић, сенатор Андра Кујунџић, народни посланик Мармулаковић, шефови свих цивилних и војних власти”.¹⁷ Да би банови имали ефикаснији надзор над удаљенијим крајевима у односу на банску управу, били су успостављени окружни инспекторати (министар унутрашњих послова груписао је банске срезове у окружне инспекторате, а окружни инспектори били су помоћници бана у свим пословима јавне безбедности).¹⁸ Што се тиче Пећког среза он је спадао под окружни инспекторат у Косовској Митровици (ту су били још и Дежевски, Источки, Косовскомитровачки, Моравички, Студенички и Штавички), а окружни инспектор био је Васиљевић Радомир.¹⁹

Напредовање привреде и улагања у Пећки срез

Према попису из 1931. на Косову и Метохији доминирало је пољопривредно становништво. У Пећком срезу био је највећи број ораница (40%), ливада (30%), пашњака (26.7%), а баште и вртови чинили су 1%, виногради 0.3% и воћњаци 0.9 %.²⁰ То је веома плодан крај захваљујући наводњавању из река Исток, Пећке Бистрице и Дечанске Бистрице²¹, као и умерено континенталној клими.²² Воће из Пећи било је чувено по свом квалитету.²³ Што се тиче виноградарства, у Пећи, Призрену и Јањевићу производило се вино али само за локалну потрошњу.²⁴ У Пећком крају се

¹⁶ *Службени лист Вардарске бановине*, јун 1930, бр. 9, 5–6.

¹⁷ *Зетски гласник*, 8. јул 1939, бр. 786, 1.

¹⁸ ”Закон о банској управи”, *Службене новине*, 7. новембар 1929, бр. 261; Лазар М. Костић, *Административно право Краљевине Југославије, књ. I: Устројство управе*, (Београд: Г. Кон, 1933), 229; *Алманах шематизам Зетске бановине*, 8.

¹⁹ *Алманах шематизам Зетске бановине*, 4.

²⁰ *Пољопривредна годишња статистика (производња-извоз-увоз): 1935*, (Београд: Министарство пољопривреде, 1936), VI-VII

²¹ *Алманах шематизам Зетске бановине*, 307–309.

²² *Алманах шематизам Зетске бановине*, 60–61.

²³ *Алманах шематизам Зетске бановине*, 307–309.

²⁴ Мил. Р. Гавриловић, *Развитак банкарства и привреде у Јужној Србији*, (Београд: Графичко-индустријско предузеће Крајничанац, 1931), 59; Миливоје Савић, *Наша индустрија, занати, трговина и пољопривреда: њине основице, стање, односи, важност, путеви, прошлост и будућност*, VII део, (Сарајево: Министарство трговине и индустрије, 1929), 157–158.

(поред Ђаковичког) гајио дуван.²⁵ У Пећком срезу постојало је и седам месних задруга (било их је и Грачаничком, Гњиланском и Источком срезу). Задатак ових задруга био је да дају пољопривредни кредит на јемство својим члановима – за набавку семена, за обраду земље, за набавку људске и сточне хране с тим да се позајмице врате после жетве.²⁶

Што се тиче колонизације и аграрне реформе, Пећки срез био је познат по насељавању колониста. У том делу Косова и Метохије, на територији Аграрног поверништва у Пећи 1919–1939. било је 9.674 хектара трајно напуштеног, качачког земљишта.²⁷ У јесен 1931. у Метохију је насељено 1.400 породица из Црне Горе, подигнуте су им типске куће и додељено преко 20.000 хектара земље на потезу Призрен–Ђаковица–Пећ и реке Дрим.²⁸ Према списку колонија на територији јужних крајева до јуна 1940. било је укупно 1.078 колонија са 22.062 насељеничке породице, а на Косову и Метохији било је 610 колонија са 33.749 људи.²⁹ Према истраживањима Милована Обрадовића, на Косову и Метохији је у раздобљу од 1918. до 1941. на земљишту добијеном променама у аграрним односима насељено око 12.000 породица или нешто више од 54.000 људи.³⁰ Највећи део њих насељен је у Ђаковичком (12.232), Пећком (7.970), Гњиланском (7.857), Грачаничком (5.332) а онда у Подримском, Вучитрнском, Лабском срезу.³¹ У Пећком срезу било је 1459 насељеничких породица (на другом месту у односу на Ђаковички срез где је било 2.967).³² Насељеничке колоније поред Пећи (Витомирица и Добруша) су се добро одржавале за разлику од осталих у Метохији које нису имале воду. Ту су били насељени искључиво Црногорци, махом из сточарских крајева па нису могли бити добри земљорадници.³³

²⁵ Бранислав Нушић, *Косово: опис земље и народа*, (Ниш: Медвест КТ, 2021), 56–57.

²⁶ П. Т. Михаиловић, "Задругарство", *Споменица двадесетпетогодишњице ослобођења Јужне Србије*, (Скопље: Одбор за прославу двадесетпетогодишњице ослобођења Јужне Србије, 1937), 628–634.

²⁷ Владан Јовановић, *Југословенска држава и Јужна Србија 1918–1929*, (Београд: ИНИС, 2002), 125, 225.

²⁸ Владан Јовановић, "Токови и исход међуратне колонизације Македоније, Косова и Метохије", *Токови историје*, 3/2006, 38.

²⁹ Архив Југославије (даље АЈ), Фонд 96, Министарство аграрне реформе Краљевине Југославије, 96-21-69, Списак колонија на територији јужних крајева, к. бр. 36982/6а, 8. јун 1940.

³⁰ Милован Обрадовић, *Аграрна реформа и колонизација на Косову 1918–1941*, (Приштина: Институт за историју Косова, 1981), 221.

³¹ АЈ, 96-31-86, Статистички преглед колонизације на Косову и Метохији из 1940.

³² Атанасије Урошевић, "Аграрна реформа и насељавање", *Споменица двадесетпетогодишњице ослобођења Јужне Србије*, (Скопље: б.и, 1937), 832.

³³ Ђорђо Крстић, *Колонизација у Јужној Србији*, (Сарајево: Ђ. Крстић, 1928), 16–17; Григорије Божовић, *Слике Косова и Метохије: путописи и репортаже*, (Приштина: НУБ "Иво Андрић", 2006), 160–161.

За грађевинарство и улагања у изградњу била су задужена техничка одељења банских управа. Најважнији задаци техничких одељака били су оправка и одржавање државних и бановинских путева, као и објеката на њима, снабдевање насеља водом, извођење грађевина на води и подизање нових државних и бановинских зграда, као и њихова оправка.³⁴ Техничко одељење Краљевске банске управе Зетске бановине било је на Цетињу, а Техничко одељење при среском начелству у Пећи било је за срезове Источки, Митровички и Пећи.³⁵

Радови на изградњи објеката за снабдевање насеља водом падали су на терет зајма од 50.000.000 динара закљученог на основу закона о буџетским дванаестинама 1935/36.³⁶ Решењем од 1936. одобрен је пројекат проширења градског водовода у Пећи. Закључен је и уговор 1937. између Управе манастира Пећке патријаршије и поглаварства града Пећи око спровођења главног довода за градски водовод преко манастирског имања.³⁷

Поред водовода, за уређење градова и вароши и модернизацију било је неопходно уредити путеве и осветљење. У Пећи је тада урађен пут од макадама, а више је уложено у Приштину и Призрен, где су путеви урађени од ломљеног камена.³⁸

За грађевинске радове лицитирале су фирме и понуђачи и најнижим понуђачима је даван објекат на изградњу. Поглаварство градске општине у Пећи, задужило се код Хипотекарне банке у суми од 2.000.000 динара за подизање привредних предузећа, проширење електричне централе са високим напоном у граду, подизање црепане, подизање кланице са хладњачом, подизање ледаре и отплату дуга Хрватској штедионици почетком 1937.³⁹

³⁴ Тихомир Аранђеловић, *Краљевина Југославија: административна подела, књ. I, Вардарска бановина*, (Београд: Штампарија и литографија "Раденковић", 1930), 11.

³⁵ *Алманах шематизам Зетске бановине*, 11.

³⁶ АЈ, Фонд 37, Милан Стојадиновић, 37-38-425, 30. април 1936.

³⁷ Пројекат за градски водовод у Пећи је био у ревидираној предрачунској суми од 541.961, 71 динара с тим да сума од 210.373,25 пада на терет одобреног кредита а из зајма од 50.000.000 закљученог на основу Закона о буџетским дванаестинама буџета за 1935/36, док је остатак од 331.588,50 падао на терет општине Пећ (АЈ, Фонд 62, Министарство грађевина Краљевине Југославије, 62-1278, 32302/938).

³⁸ *Преглед извршених техничких радова код градских општина у току од 1919. до 1931*, (Београд: Министарство грађевина, 1934).

³⁹ У марту 1932. одобрени су елаборати за подизање хидроелектричне централе на извору реке Дрим за осветљење града Пећи. Предрачунска сума била је 2.385.935,50. За подизање ове хидроцентрале Суд Пећке општине закључио је зајам код Државне Хипотекарне банке у износу од 3.500.000, а лицитирале су фирма Елин (Југословенско друштво за електричну индустрију из Загреба, Југошкода из Београда, али је због повољније понуде склопљен посао са фирмом Елин за укупну суму од 1.898.369,94 динара)(АЈ, 62-1351, 1352).

Модернизација саобраћаја и туризма

Изградња путева била је показатељ да држава тежи модернизацији и унапређивању привреде. Како је то изискивало огромне своте, путеви су подељени у неколико категорија тако да је део остао на терету државе док је део пренет на окружне, односно бановинске и општинске самоуправе.⁴⁰ У Зетској бановини, у делу који је припадао Косову и Метохији, били су вршени радови на поправци и изградњи нових путева преко Техничких одељења у Пећи и Рашкој.⁴¹

Са Косова се ишло у Метохију државним друмовима, једним краћим од 70 километара (пут из Косовске Митровице до Пећи) и другим кружнијим (пут из Урошевца преко Призрена, Ђаковице и поред Дечана до Пећи). Оба пута водила су у онај уз Руговску клисуру, који је био главна и једина веза Београда са Боком Которском. Друм Урошевац–Пећ, према писању Григорија Божовића, био је један од најлепших и најзанимљивијих у Југославији. Његова траса (од Урошевца, кроз село Кошре, Штимље, Црнојевски кланац, превој Дуље, затим у призренску равницу, у Ђаковицу, подгорјем кроз Истиниће и Дечане, до Пећи) од 140 км била је „модерна, изградња солидна, одржавање врло брижљиво, безбедност апсолутна а лепота предела кроз које се пролазило била је сложена, импресивна и разноврсна”.⁴²

⁴⁰ Државни путеви били су Приштина – Бабин мост – Вучитрн до Митровице 3200 м, Крагујевац–Краљево од Ушћа–Рашка–Митровица–Падалиште–Пећ–Чакор–Андријевица–Цетиње–Тројица (Котор) 445.998 м, а бановински путеви првог ред Беране–Рожај–Пећ–Дечани 17.924 м, Нови Пазар – Бањска 47.000 и другог реда Косовска Митровица – Рибарић (*Алманах шематизам Зетске бановине*, 112).

⁴¹ Извршени су следећи радови - техничко одељење у Пећи: срез Дренички – рађено је на путевима Вучитрн–Лауша, Лауша–Клина и Клина–Коморан, израђено је 8 км потпуно новог пута, проширено око 1,5 км старих путева, поправљено преко 30 км; срез Ђаковички рађено на путевима Пећ–Дечани–Ђаковица, Ђаковица – Поношевац – Ђаф Морица, Дечани–Вокша–Јуник, Ново Село – Зајмово – Клуз – Краљани – Раковица – Црмљани – Ђаковица, Ђаковица – Ђаф Пушина и Призрен–Ђаковица, израђено је 600 м новог пута око, проширено старог пута око 4 км; срез Источки – Радавац–Врело–Исток–Ракош, Исток–Ђураковац–Злокућани–Клина и Бањица–Врело; срез Пећки – Пећ–Рожај, Пећ–Малишево–Црнојево, Ново Село – Зајмово – Долово – Клуз – Раковина, Кућиште–Хацовић–Мургаш за Беране и Пећ–Брежаник, новог пута око 500 м, проширено око 4.5 км, поправљено око 34 км, у Пећи је поправљено разних улица око 800 м, а за пошљунчавање набављено око 1.400 м³ туцаника; срез Подримски – Мала Круша–Ораховац–Малишево, Рожај–Пећ, Сува река– Ораховац – Швањски мост, Пећ–Малишево–Црнојево и Исток–Ђураковац – Ново село – Заљево – Швањски мост. Израђено је новог пута око 600 м, проширено око 700 м, поправљено око 36,5 км и спремљено туцаника око 4500 м³ (*Зетски гласник*, бр. 1-3, 1932).

⁴² Божовић, *н.д.*, 178–182.

Због важности железничких веза, Краљевина Југославија отпочела је са трасирањем пруга на југу. Изградња пруге Приштина–Глоговци–Пећ у дужини од 28,000 км трајала је од 1928. до 1930. уз залагање предузећа Батињол.⁴³ Саобраћајна пруга Косово Поље – Пећ отворена је у јулу 1936. Повезивала је Косово и Метохију, али је повезала и пределе који до тада нису имали железничке везе са престоницом. На овај начин омогућено је да се производи са Косова поља и Метохије упућују у све делове земље, а била је значајна и у туристичком погледу.⁴⁴ Григорије Божовић је писао да је пруга направљена са Косова до Пећи кроз најлепше и најпогодније крајеве. Она је обухватала корито реке Дренице и кроз Мекића Клисуру избијала у област Дреницу код села Глоговца. Идући даље средином Дренице и пробијајући се тамерском испод села Бањице, провлачила се између Прекорупља и Дренице кроз Дреничку клисуру коју је градила Клина да би припала јадранском сливу иако је извирала у Колашину чије су воде ишле ка Дунаву. Даље, пруга је прелазила Дрим, кроз шумска села испод Будисаваца и равном Метохијом долазила у Пећ. Друго, Божовић је наводио да је пруга била солидно саграђена и по последњој речи градитељске вештине осигурана од временских случајности. Божовић истиче станице и постаје, а нарочито Пећку, која је била „у стилу манастира и подгорске куле”, од пећког мермера. Преко Дрима ка Приштини све до Мекића Клисуре станице су биле од гранита у облику стилизованих кула, „најимпозантније у Клини и Глоговцу”. Све те станице биле су снабдевене намештајем и водом, многе и водоводом. Божовић наводи да је пруга и од националног значаја

⁴³ *Статистика југословенских железница 1930*, (Београд: Југословенске државне железнице, 1930), 7. За изградњу пруге 1932. склопљен је уговор од стране државе са француским предузећем са седиштем у Анжеру уз капитал од 90.000.000 француских франака (АЈ, 37-39-311, Финансијски уговор о изградњи железничких пруга Бихаћ–Книн и Приштина–Глоговци–Пећ, 8. јануар 1932). Део пруге Приштина–Глоговци дужине 27 км било је поверено предузећу Дрина које је завршило овај посао за закашњењем од осам месеци, 10. јула 1930. Полагање колосека извршила је фирма Батињол 1933, јер је њој био потребан колосек ради довлачења материјала и алата за даље грађење пруге Глоговци–Пећ. Том приликом предузеће Батињол положило је колосек и на прузи Станица Приштина до вароши Приштине. Пруга је стајала 71.304.265 динара или 2.640.900 динара по километру. Пословима на грађењу ове пруге руководила је секција у Приштини са шефом секције Светозаром Богићевићем. Ова секција је за то време обележила пругу Приштина–Подујево, а други део ове пруге Подујево–Куршумлија обележила је секција из Куршумлије са шефом секције Душаном Лазићем (Петар Миленковић, *Историја грађења жезница и железничка политика код нас (1850-1935)*, (Београд: б.и, 1936), 373-374).

⁴⁴ Ова пруга била је дуга 84 км и државу је коштала 170.000.000 динара. Према железничкој статистици из 1938. њена грађевинска дужина износила је 81,837 км, стварна 81,118, а просечна експлоатациона 81,1 км (*Статистика југословенских железница 1938*, (Београд: Југословенске државне железнице, 1938), 4).

– „не зида постаје од мермера у пустој шуми испод арнаутског села онај који не зна да ће вечно остати ту”.⁴⁵ Због њене важности, на отварању су присуствовали министар саобраћаја, Мехмед Спахо, и министар социјалне политике, Драгиша Цветковић, представници Владе, Сената, Скупштине, банови Вардарске и Зетске бановине, Генерална дирекција државних железница, итд. Воз са званицама је требало да се задржава на успутним станицама до Пећи, док се на станици у Пећи сакупило око 7.000 људи. На станици у Метохији у име Злокућанске општине Вукајло Бардовић је рекао да је „Метохију три пута огрејало сунце – ослобођења, затим уједињења и онда када је прошао кроз Метохију први воз”.⁴⁶ Изградњом ове пруге „одржавала се вера у остварење Јадранске пруге”. У Пећи су на славолуку биле исписане речи „Ка Јадрану”.⁴⁷

Краљевина Југославија је радила и на изградњи модернијег телеграфско-телефонског саобраћаја. Укупна дужина телеграфских линија била је 6.790 км, а телефонских 14.166 км. Поштански ауто-саобраћај успостављен је први пут 1923. и постојао је на Косову и Метохији на линијама Урошевац–Призрен (60,200 км), Приштина – железничка станица (8 км), Бујановац – Гњилане (34,300 км), Призрен–Ђаковица–Пећ (72,670 км).⁴⁸ У Пећи је постојала и државна пошта.⁴⁹

Туристичка линија која се налазила на Косову и Метохији полазила је из Скопља преко Урошевца и Призрена, водила је у Ђаковицу и Пећ па одатле преко Косова Поља и Приштине поново у Скопље.⁵⁰ У *Ревизији туристичког савеза Вардарске бановине Југ* описивале су се лепоте које је требало посетити на Косову и Метохији. Између осталих лепота истицао се и занимљив аутомобилски пут од Скопља преко Призрена до Пећи.⁵¹

Туристички важно било је и културно наслеђе овог краја. Косово и Метохија имају бројне средњовековне задужбине, чији су ктитори били владари који су помагали цркву и ослањали се на њу. Од великог значаја је Пећка патријаршија код Пећи, где су столовали српски архиепископи и патријарси.⁵² У Пећи се налазе и албански споменици културе. Ту је

⁴⁵ Божовић, *н.д.*, 174-177.

⁴⁶ *Вардар*, 13. јул 1936, 1.

⁴⁷ *Вардар*, 14. јул 1936, 1; *Новости*, 8. јул 1936.

⁴⁸ Божица Славковић Мирић, *Политичке, економске и културне прилике на Косову и Метохији 1929-1941*, (Београд: Просвета: Принцип, 2018), 312.

⁴⁹ *Алманах шематизам Зетске бановине*, 10.

⁵⁰ *Ревизија туристичког савеза Вардарске бановине Југ*, фебруар 1941, 10–11.

⁵¹ *Ревизија туристичког савеза Вардарске бановине Југ*, април 1940, 12–14.

⁵² Пећка Патријаршија је скупина средњовековних црквених грађевина крај Пећи (четири цркве), грађена од средине 13. до четврте деценије 14. века. У Патријаршији су столовали српски архиепископи и патријарси који су ту сахрањивани. Ту су настајала уметничка дела готово непрестано од 13. до 18. века (зидне слике, иконе, рукописне

међу споменицима прве категорије Јашар-пашин конак у Пећи. Што се тиче турских споменика, у Пећи се налази Тахир-бегов конак.⁵³ Такође, требало би истаћи, да по косовско-метохијској области нису подизане само задужбине великих властелина из средњег века, већ је постојао и велики број парохијских храмова по селима, што је у међуратном периоду добило облике црквишта, остатака и развалина старих цркава. Некадашњи манастирски комплекс Богородице Хвостанске (црква Мала Студеница) североисточно од Пећи такође је био у рушевинама.⁵⁴

Развој индустрије, трговине и занатства

У индустријска предузећа убрајале су се фирме које су имале више од 20 упуслених радника, затим електричне централе и млинови. У Пећком срезу били су млин и три стругаре.⁵⁵ Подизане су и хидроцентрале да би се искористили природни енергетски извори али ипак су мало коришћени. У Пећи је подигнута хидроцентрала (као и у Призрену и у Косовској Митровици).⁵⁶ Од малих индустријских предузећа у Пећи је подигнута и једна стругара мањег капацитета.⁵⁷

књиге, дела примењене уметности). У средњем веку је имала једну од најбогатијих ризница у српској држави, јер су манастир даривали архиепископи и патријарси, владари и племство. У доба Турака, даривали су га и монаси, трговци, занатлије, верници. Сачуване су драгоцене иконе, златарски радови, збирка рукописа (Атанасије Јевтић (ур.). *Задужбине Косова: споменици и знамења српског народа*, (Призрен : Епархија рашко-призренска ; Београд : Богословски факултет, 1987 (Љубљана : Дело)), 31–39). Обнова Пећке патријаршије у 16. веку је значила враћање Косова и Метохије у средиште збивања која су сачињавала даљи ток српске историје (Радован Самарџић и др., *Косово и Метохија у српској историји*, (Београд: Српска књижевна задруга, 1989), 11).

⁵³ Бранислав Крстић, *Косово између историјског и етничког права*, (Београд: Кућа Вид, 1994), 58–66.

⁵⁴ Ту је била смештена Хвостанска епископија. Од њеног материјала подигнуте су цамије у Врелима, Студеници и Каличанима у Метохији. Такође, материјал се користио и за изградњу кућа и то је био све тесани мермер. Гробнице су биле прекопане јер су мислили да има злата у њима. Албанци су престали да је руше када је један од учесника погинуо, што су сматрали божијом казном. Почетком августа 1930. отпочело се са откопавањем манастира Студенице, напорним радом нађена је цела црква. Откопавањем су се бавили Велимир Јојић и Богдан Кнежевић, учитељ из Врела. Помоћ је указало Друштво за изналажење старина у Метохији (В. Јојић, *Развалине цркве Мале Студенице, Лужни преглед*, 1931, 35–40; Јевтић, *н.д.*, 21–23).

⁵⁵ *Алманах шематизам Зетске бановине*, 25, 27.

⁵⁶ Хидроелектрична централа општине Пећ, са седиштем у селу Радавац у Источном срезу, пуштена је у рад у новембру 1934, одакле се струја преносила у град Пећ, помоћу далековода високог напона 6000 W, а у вароши су постојале 4 трансформаторске станице за трансформисање за нормални напон 380/220 V, које су напајали градску мрежу. Просечан број запослених био је 5 људи (АЈ, 62-1351, 1352).

⁵⁷ Хадри, *н.д.*, 62.

У међуратном периоду дошло је до крупних промена и напредовања Јужне Србије у свим областима јавног и приватног живота. Путнички и робни промет је напредовао изградњом железница и захваљујући редовном аутобуском саобраћају.⁵⁸ У Пећи се налазило трговачко удружење.⁵⁹ Унутрашња трговина се споро развијала, а проблем су биле и слабе комуникације. Трговци из Пећи (као и они из Призрена и Гњилана) користили су запрежна превозна средства.⁶⁰ Према подацима са почетка 1929. у Пећком срезу било је 29 православних сеоских дућана, а 17 муслиманских (укупно 46), а у граду Пећи било је 257 православних трговачких радњи, а 357 муслиманских (укупно 614).⁶¹ Из Пећи се извозило највише жито (пре свега кукуруз) и стока у Црну Гору и Косовску Митровицу, Призрен и Ђаковицу.⁶²

Напредовање трговине у Јужној Србији покренуло је и отварање новчаних завода. У Пећи је била отворена банка 1920. Доношењем Закона о ликвидацији мораторног стања и правној ликвидацији стања након рата у првој половини 1920, створени су услови за напредовање и пословање новчаних установа као и оснивање нових. Тако се 1921. године приступило оснивању Метохијске банке у Пећи, али је овај завод тек 1922. почео своје деловање. Следеће године био је основан један централни новчани завод за све заводе са подручја Старе Србије. Иницијативом Призренске и Пећке банке у Скопљу је створена банка „Стара Србија” у којој су поред ова два завода учешће узели и Приштинска, Урошевачка, Вучитрнска, Јужно српска и Гњиланска банка. Банка ”Стара Србија” постала је средиште свеукупног привредног живота у Старој Србији. У Пећи је била основана и Хвосновска банка за пољску привреду, индустрију и трговину у циљу помагања ових делатности, са циљем да проналази боље пијаце за продукте,

⁵⁸ Милан Чемерић, ”Трговина, занатство, индустрија, кредитне установе од 1875 до 1937”, *Споменица двадесетпетогодишњице ослобођења Јужне Србије*, 702–712.

⁵⁹ *Алманах шематизам Зетске бановине*, 12.

⁶⁰ *Српско Косово*, 24. фебруар 1934, 4.

⁶¹ АЈ, Фонд 74, Двор Краљевине Југославије, 74-51-13, Индустрија Јужне Србије са нарочитим погледом на остале гране привредне делатности, Скопље 10. јануар 1929, 5–7.

⁶² Робе се увозило у Пећи око 200 вагона за 25 милиона динара. Трговаца је било око 130 (80 православних и 50 муслимана). Из Пећи се извозило годишње жита, већином кукуруза 200–300 вагона, 30 пшенице и 10 вагона јечма, око 120 вагона пасуља, 100 јабука, 10 крушака, 10 ораха и 20 кестена. 6 вагона вуне, кожа од ситне стоке 40.000 комада, дасака око 5.000 м³, 5.000 говеда, 500 коња, оваца и коза око 18.000 комада, руговског качкаваља до 1,5 вагона. Кукуруз је ишао пола у Црну Гору и пола за Косовску Митровицу, пасуљ за Призрен, Ђаковицу и Косовску Митровицу. Пшеница је ишла сва у Црну Гору, стоке део за Косовску Митровицу а остало за Ђаковицу, Црну Гору и Призрен, даске за Косовку Митровицу (Савић, *н.д.*, 168–169).

да помаже и сама обавља извозничке и увозничке послове, да извозницима и увозницима отвара кредите и текуће рачуне, као и да подиже магацине и стоваришта за смештај робе.⁶³

Занатство Јужне Србије представљало је бројан сталеж, али не и сталеж који је био економски јак. Економска криза је у великој мери погодила занатлије, па се њихов број смањио. У Пећи је било 256 занатлија (у Призрену 462, К. Митровици 418, Приштини 278, Урошевцу 158, Вучитрну 142 и Ђаковици 128 занатлија).⁶⁴ Структура и заступљеност појединих заната у градским насељима осим традицијом била је одређена и самим његовим значајем и привредном улогом у географском окружењу (у Пећи је упражњаван 31 занат).⁶⁵ У Пећи су се (као и у Призрену) највише бавили кујунцијским занатом и израђивањем срмом (филиграном) а та вештина кићења дивила је лепотом и правилношћу орнаментике до најситнијих делића. На селу се израђивало специфично везено одело. У Пећи (али и у Призрену и Ђаковици) ткали су луксузна платна са свилом и слали их на пазаре у Приштину, Велес, Битољ итд.⁶⁶ Развијено је било и прављење ћилима, али и пекарски, месарски и ковачки занат.⁶⁷ Постојала су и два удружења занатлија за све мајсторе еснафског или слободног занатства.⁶⁸ У Пећи је иначе (као и у Призрену, Косовској Митровици и Приштини) било највише запослених људи. Према статистици из 1936. у Пећи је било 1.624 радника, од тога 1.456 запослених а 168 незапослених.⁶⁹

⁶³ Т. А. Васојевић, "Банкарство и његов значај у јужној Србији", *Српско Косово*, бр. 5 и 6, 5–8.

⁶⁴ Р. С. Пурић, „Радништво и сиротиња Јужне Србије”, *Социјални архив*, август – септембар 1936, 265.

⁶⁵ То су били абацијски, берберски, бачварски, бојацијски, браварски, ћурчијски, ковачки, кројачки, мутавцијски, поткивачки, лончарски, месарски, обућарски, опанчарски, пекарски, столарски, кујунцијски, млинарски, кожарски, ужарски, ћебецијски, сајцијски, казанцијски, зидарски, молерски, лимарски (тенечијски), седларски, самарцијски, коларски, свећарски, токарски, фотографски, капарски, пушкарски и сапунцијски занат (Владан Виријевић, "О занатству и трговини у градским насељима Косова и Метохије 1918-1941", *Баштина* 22/2007, 234).

⁶⁶ Нушић, *н.д.*, 63-64.

⁶⁷ У Пећи је живело 13.626 становника. Сваки староседелац је имао по парче винограда, а варош је иначе живела од заната и трговине. Према истраживању Савића, "годишње би муслиманке израдиле 3.000 до 4.000 комада ћилима и продавале трговцима за претпродају". У вароши је од занатлија било 37 пекара, 18 бербера, 5 часовничара, 25 месара, 15 златара, 10 сарача, 4 мутавције, 3 бравара, 4 самарције, 3 ћурчије, 8 кожара, 2 ћулавције, 28 обућара, 5 бозација, 13 кројача, 22 терзије, 21 ковач, 20 абација, 8 казанција, 15 столара, 8 лимара, 15 опанчара и 14 поткивача (Савић, *н.д.*, 168-170).

⁶⁸ Виријевић, *н.д.*, 235; *Алманах шематизам Зетске бановине*, 13.

⁶⁹ Р. С. Пурић, "Радништво Јужне Србије", *Јужни преглед*, мај 1939, 153–165.

Просветне и културне прилике

У Пећи је ситуација са школама била слична као и на целом простору Косова и Метохије. Средње школе су биле у мало бољим приликама у односу на основне. Ипак, зграде у којима су се налазиле обично су биле неадекватне. То се односило и на државну гимназију у Пећи.⁷⁰ Након 1929, дошло је до редукције броја гимназија, па су неке укинуте као што је био случај са гимназијом у Пећи.⁷¹

Неразвијена школска мрежа и низак обухват деце обавезним школовањем погодовали су опстанку неписмености у Краљевини Југославији (1921. 95.5%). Према попису становништва из 1931. на Косову и Метохији је било 84,2% неписмених становника старијих од 10 година, а жена 93,9%. У Пећком срезу било је 32.1% писмених мушкараца, 9.2% писмених жена

⁷⁰ Државна гимназија у Пећи имала је две управе (државна и самоуправна) и била је смештена у две зграде, за једну је држави плаћала, за другу општини, а зграде нису биле зидане нарочито за школу (представљала је „стари турски ћумез“). Услови у згради нису били адекватни за ученике, јер „клубе нису одговарале узрасту ученика“, а „нужници нису одговарали хигијенским прописима“. У марту 1931. Министарство је одобрило планове за подизање гимназијске зграде, али нове просторије опет нису биле у потпуности подесне за ђаке (према извештају из 1933/34. учионице су биле претрпане, учила позајмљена, књижнице никакве, ученици сиромашни толико да „по тројица уче из једног уџбеника“) (АЈ, Фонд 66, Министарство просвете Краљевине Југославије, 66-828-1261, 6. март 1931, 30. јун 1931, 7. јул 1931, 26. јун 1934, 3. август 1934).

⁷¹ Владан Јовановић, *Вардарска бановина 1929-1941*, (Београд: Институт за новију историју Србије, 2011), 425; Љубодраг Димић, *Културна политика у Краљевини Југославији*, књ. 2, (Београд: Стубови културе, 1996), 159. Тако је 1932. укинута гимназија у Пећи, али је након заузимања грађана била враћена. Грађани су упутили молбу Министарству просвете да им врати „пуну гимназију која је била једна од највиталнијих потреба Метохије“, наводећи као разлоге то да је „Пећ највећа варош у Зетској бановини која није имала ниједну културну институцију и да је Пећ од Призрена где се налазила гимназија удаљен 72 км“. Број ученика у пуној гимназији у Призрену није прелазео 300, док је у Пећи само у нижој гимназији било око 400 ученика а у вишој самоуправној 180 ученика (АЈ, 66-17, Подаци о молбама за отварање нових гимназија и учитељских школа средином 1934/35; АЈ, 66-68/165. Извештај просветног инспектора Зетске бановине). Била је укинута самоуправна и претворена у државну гимназију. У Пећи је 1933. поред 5. и 6. разреда био отворен 7. и 8. (АЈ, 66- 829-1261, Министарство просвете краљевској банској управи Цетиње, 2. август 1933), а затим су они укинута 1935. пошто је непотпуна реална гимназија претворена у потпуно реалну гимназију (АЈ, 66-829-1261, Градско поглаварство Министарству просвете, 20. септембар 1935).

(укупно 20.8% писмених), док је неписмених мушкараца било 67.9%, а жена 90.8% (укупно 79.2% неписмених).⁷²

На Косову и Метохији је постојао велики број удружења и друштава.⁷³ Већина их је учествовала у хуманитарним акцијама, отварању школа, опимењавању и просвећивању становништва.⁷⁴ Бројна друштва су била оснивана са истим циљем – просвећивање у националном, просветном и здравственом погледу. Такво је било и „Сељачко друштво” из Пећи.⁷⁵ У оквиру гимназија и средњих школа постојала су бројна удружења и пододбори, чији су чланови били ученици који су се ангажовали на разним пољима (подмладак Црвеног крста, ђачка литерарна дружина „Косово”, подмладак „Јадранске страже”, коло савеза трезвене младежи „Косовски

⁷² Основни статистички подаци о развоју и стању школства у Федеративној Народној Републици Југославији: документација уз Декларацију о систему образовања и васпитања у ФНРЈ, (Београд: Савезна Народна Скупштина, Комисија за реформу школства одбора за просвету, 1957), 3-10; Југославија 1918–1988: Статистички годишњак, (Београд: Савезни завод за статистику, 1989), 39, 95; Милосав Јанићијевић, *Стваралачка интелигенција међуратне Југославије: докторска дисертација*, (Београд: М. Јањићијевић, 1981), 23–275; Ранко Пејић, „Школство у Југославији 1918-1985”, *Југословенска држава: 1918-1998: зборник радова са научног скупа*, (уредник Ђорђе О. Пиљевећ), (Београд: Институт за савремену историју; Институт за новију историју Србије; Војноисторијски институт; Подгорица: Историјски институт Црне Горе, 1999), 585-587; Драгомир Бонцић, „Просвета и наука у Србији и Југославији 1945-1990”, *Историја XX века* 2008, 390-435.

⁷³ У Пећи су била удружења и друштва: Коло српских сестара (1926), Удружење пензионера Зетске бановине (1933), Народна одбрана (1927), Ногометни спортски клуб „Дукађин” (1933), Пећко певачко друштво (1932), Народна књижница и читаоница (1932), Црквено певачко друштво у „Будисавцима” (1933), Спорт клуб „Будућност” (1934), Друштво за унапређење туризма „Ком” (1934), Друштво трезвености „Хвосно” (1928), Пододбор удужења четника (1932), Пододбор Јадранске страже (1924), Соколско друштво (1925), Ловачко друштво (1928), Друштво Гајрет (1923), Друштво Црвеног крста (1924), Друштво Светог Јањићија Девичког (1928), Стрељачко удружење (1931), Смучарско удружење (1933), Сеоска соколска чета Исток (1930), Источки спортски клуб (1934), Црвени крст Исток, Пододбор удружења четника Исток, Народна одбрана Исток (Војни архив, 518, ф. 3, лист 4-29, Команда Косовске дивизијске области, 16. децембар 1934).

⁷⁴ *Скопски гласник*, 21. април 1934; *Вардар*, 17. мај 1934.

⁷⁵ У Пећи је у децембру 1937. основано „Сељачко друштво” за просвећивање сеоског становништва. То друштво је било забрањено 1939. због утицаја комуниста у њему (Момчило Павловић и др, *Косово и Метохија: век важних догађаја: 1912–2012*, (Београд: Институт за савремену историју; Нови Сад: Центар за истраживање и публикавање, 2012), 48,52).

божур”, подружина „Феријалног савеза”),⁷⁶ а 1938. основана је и студентска организација „Словенски југ” у Пећи.⁷⁷

Што се тиче спорта, држава је покушавала да повеже националну идеологију са физичким васпитањем.⁷⁸ Најочигледнија повезаност спорта и политике била је у Соколском друштву, које је своје чланове требало да телесно и национално уздиже.⁷⁹ У Пећи је било основано соколско друштво (као и у Приштини, Призрену и Косовској Митровици)⁸⁰, мада их је било и по селима где су чланови били већином учитељи.⁸¹ Ова активност је замрла до 1938. због недовољног финансирања и лоших саобраћајних веза.⁸²

Од спортова, фудбал је био најпопуларнији. Од фудбалских клубова, у Пећи су били основани „Обилић”, „Раднички” и „Будућност”.⁸³ Фудбал је био је плод приватне иницијативе, без учешћа државе. Сав рад у клубовима био је на аматерским основама, није било свлачионица па су играчи долазили од куће обучени у спортску опрему и нису имали адекватна игралишта, а на утакмицама је била лоша спортска дисциплина међу публиком.⁸⁴

⁷⁶ АЈ, 66-850-1274, Гимназија у Приштини; *Алманах шематизам Зетске бановине* 1931, 339–365.

⁷⁷ Павловић и др, *н.д.*, 49.

⁷⁸ Никола Жутић, *Соколи: идеологија у физичкој култури Краљевине Југославије: 1929-1941*, (Београд: Ангротраде, 1991), 63–64.

⁷⁹ Соколство као гимнастичко и организовано телесно вежбање у Србији оснива се у Београду у 19. веку, да би се касније проширило на друга места у Србији и Војводини. У Јужној Србији се појавило 1908. у Скопљу. Након Првог светског рата 1923. ујединили су се сви соколски савези („Соколски савез Срба, Хрвата и Словенаца”), 1920. постао је „Југословенски соколски савез”, а доношењем Закона о оснивању Сокола Краљевине Југославије 1929. звао се „Соко Краљевине Југославије” (Душан Цветковић, *Соколи и соколски слетови*, (Београд: Књигопром, 2007), 25, 56, 59).

⁸⁰ У Пећи је постојало соколско друштво (Душан Силни) које је имало „плекс” музику (трубачки оркестар), секцију трезвености и певачко друштво (*Вардар*, 9. јули 1935, 6; *Вардар*, 30. октобар 1934, 3).

⁸¹ Момчило Исић, *Сељаштво у Србији: 1918-1941, књ.2, Просветно-културни и верски живот*, (Београд: Службени гласник: Институт за новију историју Србије, 2009), 170.

⁸² Владан Јовановић, ”Физичка култура и спорт као део националне политике: случај Вардарске бановине”, *Лесковачки зборник* 46/2006, 180–183.

⁸³ Ученици гимназије у Пећи основали су фудбалски клуб „Обилић” 1929. Током 1932. основани су клубови „Раднички” и „Будућност” у Пећи. Милутин Фолић пише да је у „Радничком” радио Павле Јовићевић задужен за идеолошки рад. Просторије „Радничког” биле су стециште комуниста, ту је основана и библиотека и читаоница. Клуб је расформиран крајем 1932. због тога што је спроводио комунистичке идеје. Клуб „Будућност” био је популаран на целом простору Косова и Метохије, али је рад овог клуба био забрањен 1935. јер су се у његовим просторијама окупљали комунисти (Павловић и др, *н.д.*, 46; Милутин Фолић, *Комунистичка партија Југославије на Косову 1919–1941*, (Приштина: Јединство, 1987), 180).

⁸⁴ На утакмици Одбрана–Будућност, пећки навичаји су упали на игралиште, устремили су се на судију, након чега су пет жандарма са пушкама захтевали од навичача да оду (*Вардар*, 15. јун 1935, 4).

Од нивоа културе и просвећености зависила је судбина штампе која је излазила на Косову и Метохији.⁸⁵ У Пећи су излазили листови (као и Косовској Митровици и Приштини), а ту је постојала једна штампарија.⁸⁶

Унапређивање здравства

Здравствене прилике су након 1929. почеле да се уређују. Унификовано је здравствено законодавство. У Пећи је постојао дом здравља са здравственим станицама,⁸⁷ а у граду су биле и две апотеке.⁸⁸ Бановинске болнице радиле су са потешкоћама због недостатка савремених болничких зграда и недовољности кредита за снадбевање болница потребним материјалним средствима. Болнице су због недостатка средстава обично биле смештене у непрописним зградама и оскудевале су у болесничком рубљу, постељним стварима, лековима и кредитима за исхрану болесника. Таква је, на пример, била болница у Пећи. Метохија и Пећ са 140.000 становника имали су само једну болницу на крају пећке вароши и она је била у лошем стању (ниске и неуређене собе, слаб намештај, склона паду и трошна). Људи су ишли на лечење у Цетиње, Скопље и Београд. Није имала ни довољан број лекара ни хируршко одељење.⁸⁹

Најтежи здравствени и социјални проблем била је маларија. Захваљујући предузетим мерама, релативно добрим путевима, лако приступачној лекарској контроли и систематској кинизацији становништва, маларија је била у сталној регресији, али није била побеђена до краја.⁹⁰ Поред маларије, и туберкулоза је била најчешћа социјална болест због ниског стандарда живота у селу и граду.⁹¹ Држава је спроводила све опсежније мере у борби против ове болести. Антитуберкулозне диспанзере биле су обавезне да отварају општине са више од 10.000 становника.⁹² Висок број обољења

⁸⁵ Адам Прибићевић, *Од господина до сељака*, (Загреб: Српско културно друштво Просвјета, 1996), 225–226.

⁸⁶ АЈ, Фонд 38, Председништво Министарског савета – Централни прес-биро, 38-64-169, Штампа у Вардарској бановини.

⁸⁷ *Годишњак о народном здрављу и раду здравствених установа и органа 1937–38*, (Београд: Централни хигијенски завод, 1937-1938), 13–15; С. З. Иванић, *Потребе здравствене службе у Југославији, Гласник Централног Хигијенског Завода*, св.1, (Београд: Централни хигијенски завод, 1941).

⁸⁸ *Алманах шематизам Зетске бановине*, 13.

⁸⁹ *Зетски гласник*, бр. 67–8, Цетиње 1935, 3.

⁹⁰ *Годишњак о народном здрављу и раду здравствених установа и органа 1936*, 103–107.

⁹¹ *Годишњак о народном здрављу и раду здравствених установа и органа 1937–38*, 627.

⁹² *Годишњак о народном здрављу и раду здравствених установа и органа 1937–38*, 87–96.

био је, пре свега, последица нерационалне исхране и недостатка витамина. При практичном настојању да се реше здравствени проблеми било је веома битно упућивање деце и подмлатка у летовалишта и опоравилишта. У Пећи је било државно опоравилиште Високи Дечани.⁹³ Здравствена пропаганда (јавна предавања, брошуре, књиге и леци, илустрације, плакати, модели, апарати и филм као најпривлачније средство) била је веома значајна у превенцији и сузбијању заразних болести. Сви доктори су били ангажовани на пропагандном раду.⁹⁴

У лечењу болести значајне су биле и бање и термални извори. На Косову и Метохији је постојао велики број бања и термалних извора који су били везани за разне пукотине у земљи и раседе дуж обода котлина.⁹⁵ Ипак, све бање су биле примитивне и неуређене. Посећивао их је мали број посетилаца, најчешће из најближе околине, пре свега због саобраћајних прилика али и због неуређености. У близини Пећи позната је бања Илица (7 км североисточно од Пећи).⁹⁶

Закључак

Пећ је спадала у ретке градове на Косову и Метохији у периоду између два светска рата (поред Приштине, Призрена и Косовске Митровице). Овај град, према писању *Зетског гласника*, био је спој модерног и традиционалног, ”имао је нове, лепе зграде и класичне минарете, древне цркве, севдах Сарајева и беговске конаке, куле као замкове грофова, а кроз свако пећко дворише пролазили су потоци”. За изглед Пећи, начин живота

⁹³ У Државном опоравилишту Високи Дечани, 1936. било је 75 мушкараца и 54 жена посетилаца, од тога школске деце 73, 38, а укупан број дана који су сва лица провела у летовалишту био је 2.325, односно 1.674. Сва деца била су упућена од стране школске поликлинике. На основу овога видимо да је сваки посетилац провео око 33 дана у опоравилишту (*Годишњак о народном здрављу и раду здравствених установа и органа 1936*, 218–220).

⁹⁴ У Пећи је 1936. издато 295 популарних књига бесплатно, 48 брошура, 140 плаката, 1.458 летака, а изнајмљена 51 слика (*Годишњак о народном здрављу и раду здравствених установа и органа 1936*, 207–212).

⁹⁵ *Годишњак о народном здрављу и раду здравствених установа и органа 1937–38*, 18.

⁹⁶ Ова бања била је на преко 600м надморске висине, са лепим природним положајем, здравом планинском водом, ваздухом и зеленилом. Лечила је гихт, реуматизам, шкрофуле, нервозу, женске болести и др. Није била уређена, куће посетилаца биле су мале и примитивне, од дасака, прућа и сламе. Сама бања био је „мали тор ограђен даскама” у кругу од метар и по, где су се без упутстава лечили одвојено мушкарци и жене, збијајући се потпуно наги издржавајући топлоту воде од 40 и више степени. Од сваког посетиоца и оног ко је користио бању узимао се динар (*Зетски гласник*, бр.59, 1933, 3; *Зетски гласник*, бр. 721, 1938, 2).

и рада становништва од највећег значаја су били муслимани који су били главни носиоци турско-источњачке културе. Касније је варош почела да се уређује под утицајем европске културе.

На основу пописа из 1931. у Пећком срезу живело је 45.333, а у граду Пећи 16.000 становника. Банови су посећивали Метохију да би имали увид у дешавања на овом простору, а због ефикаснијег надзора основан је и окружни инспекторат. У Пећком срезу доминирала је пољопривреда, а воће је било чувено по свом квалитету. Колонисти, који су овде били насељени у великом броју, донели су становницима нове начине бављења пољопривредом. Што се тиче грађевинских радова, улагало се у градски водовод, уређивање путева, изградњу железничких мрежа, као и у модернији телеграфско-телефонски саобраћај. У индустријска предузећа спадали су млинови и стругаре, јер је пољопривреда била доминатна делатност. Трговина се развијала највише у унутрашњости, а развојем комуникација из Пећи се извозило жито и стока у Црну Гору и Косовску Митровицу, Призрен и Ђаковицу. Пећ је била позната по златарству, нарочито по изради филигранских радова од злата, сребра и срме, изради лепих свилених тканина и ћилимова, који су се поредили са пиротским ћилимима. Просветне и здравствене прилике биле су одраз целокупног начина живота, па су се и оне споро развијале. Ипак, модернизација је била видљива на простору Косова и Метохије па и у Пећком срезу. Нарочито је овај крај значајан за историју Срба, као седиште патријараха и средњовековне српске културе, огледало архитектонске уметности и колевка српског царства.

Необјављени извори:

Архив Југославије

Фонд: Двор Краљевине Југославије (74); Милан Стојадиновић (37); Министарство аграрне реформе Краљевине Југославије (96); Министарство грађевина Краљевине Југославије (62); Министарство просвете Краљевине Југославије (66); Председништво Министарског савета – Централни прес-биро (38).

Архив Србије, Збирка докумената Безбедносно-информативне агенције.

Објављени извори:

Административно-територијалне промене у НР Србији од 1834-1954. Београд: Завод за статистику НР Србије, 1995.

Дефинитивни резултати пописа становништва од 31. марта 1931, књ.1, Присутно становништво, број кућа и домаћинства. Београд: Општа државна статистика, 1937.

Дефинитивни резултати пописа становништва од 31. марта 1931, књига 2, Присутно становништво по вероисповести. Београд: Општа државна статистика, 1938.

Основни статистички подаци о развоју и стању школства у Федеративној Народној Републици Југославији : документација уз Декларацију о систему образовања и васпитања у ФНРЈ. Београд : Савезна Народна Скупштина, Комисија за реформу школства одбора за просвету, 1957.

Литература:

Аранђеловић, Тихомир. *Краљевина Југославија: административна подела, књ.1, Вардарска бановина.* Београд: Штампарииа и литографија "Раденковић", 1930.

Божовић, Григорије. *Слике Косова и Метохије: путописи и репортаже.* Приштина: НУБ "Иво Андрић", 2006.

Бонцић, Драгомир. "Просвета и наука у Србији и Југославији 1945-1990", *Историја XX века* 2008, 390-435.

Вест, Ребека. *Црно јагње и сиви соко: путовање кроз Југославију.* Београд: Београдски издавачко-графички завод, 2000.

Виријевић, Владан. "О занатству и трговини у градским насељима Косова и Метохије 1918-1941", *Баштина* 22/2007, 231-241.

Вукановић, Татомир. *Срби на Косову, књ. 2.* Врање: Нова Југославија, 1986.

Гавриловић, Мил. Р. *Развитак банкарства и привреде у Јужној Србији.* Београд: Графичко-индустријско предузеће Крајничанац, 1931.

Годишњак о народном здрављу и раду здравствених установа и органа 1936, 1937-38. Београд: Централни хигијенски завод.

Димић, Љубодраг. *Културна политика у Краљевини Југославији, књ. 2.* Београд: Стубови културе, 1996.

Жутић, Никола. *Ватикан и Албанци у првој половини 20. века (до 1941),* Београд: Центар за савремену историју југоисточне Европе: "Никола Пашић", 2000.

Жутић, Никола. *Соколи: идеологија у физичкој култури Краљевине Југославије: 1929-1941.* Београд: Ангротраде, 1991.

Зетски гласник: информативни и службени лист Кр.банксе управе Зетске бановине. Цетиње: Државна штампарииа, 1929-1941.

Иванић, С.З. "Потребе здравствене службе у Југославији". *Гласник Централног Хигијенског Завода, св.1.* Београд: Централни хигијенски завод, 1941.

Илустровани званични алманах-шематизам Зетске бановине, год.1. Цетиње: Краљевска банска управа Зетске бановине, 1931.

Исић, Момчило. *Сељаштво у Србији:1918-1941*, књ.2, *Просветно-културни и верски живот*. Београд: Службени гласник: Институт за новију историју Србије, 2009.

Јанићијевић, Милосав. *Стваралачка интелигенција међуратне Југославије: докторска дисертација*. Београд: М. Јањићијевић, 1981.

Јевтић, Атанасије (ур.). *Задужбине Косова: споменици и знамења српског народа*. Призрен : Епархија рашко-призренска ; Београд : Богословски факултет, 1987 (Љубљана : Дело).

Јовановић, Владан. "Токови и исход међуратне колонизације Македоније, Косова и Метохије", *Токови историје*, 3/2006, 25-44.

Јовановић, Владан. "Физичка култура и спорт као део националне политике: случај Вардарске бановине", *Лесковачки зборник* 46/2006, 179-189.

Јовановић, Владан. *Југословенска држава и Јужна Србија 1918–1929*. Београд: ИНИС, 2002.

Југославија 1918–1988: Статистички годишњак. Београд: Савезни завод за статистику, 1989.

Костић, Лазар. *Административно право Краљевине Југославије, књ. I: Устројство управе*. Београд: Г. Кон, 1933.

Крстић, Бранислав. *Косово између историјског и етничког права*. Београд: Кућа Вид, 1994.

Крстић, Ђорђо. *Колонизација у Јужној Србији*. Сарајево: Ђ. Крстић, 1928.

Миленковић, Петар. *Историја грађења железница и железничка политика код нас (1850-1935)*. Београд: б.и, 1936.

Михаиловић, П.Т. "Задругарство", *Споменица двадесетпетогодишњице ослобођења Јужне Србије*. Скопље: Одбор за прославу двадесетпетогодишњице ослобођења Јужне Србије, 1937, 628–634.

Николић, Горан. "Кретање становништва Косова и Метохије између два светска рата", *Нова српска политичка мисао*, 2006 (дебате).

Нушић, Бранислав. *Косово: опис земље и народа*. Ниш: Медивест КТ, 2021.

Обрадовић, Милован. *Аграрна реформа и колонизација на Косову 1918-1941*. Приштина: Институт за историју Косова, 1981.

Пејић, Ранко. "Школство у Југославији 1918-1985", *Југословенска држава: 1918-1998: зборник радова са научног скупа*, (уредник Ђорђе О. Пиљевић). Београд : Институт за савремену историју : Институт за новију историју Србије : Војноисторијски институт ; Подгорица : Историјски институт Црне Горе, 1999, 585-593.

Пољопривредна годишња статистика (производња-извоз-увоз): 1935. Београд: Министарство пољопривреде, 1936.

Преглед извршених техничких радова код градских општина у току од 1919. до 1931, Београд: Министарство грађевина, 1934.

Прибићевић, Адам. *Од господина до сељака.* Загреб: Српско културно друштво Просвјета, 1996.

Ревизија туристичког савеза Вардарске бановине Југ. Скопље: Туристички савез Вардарске бановине, 1939-1941.

Савић, Миливоје. *Наша индустрија, занати, трговина и пољопривреда: њине основице, стање, односи, важност, путеви, прошлост и будућност,* VII део. Сарајево: Министарство трговине и индустрије, 1929.

Самарџић, Радован, Сима М. Ћирковић, Олга Зиројевић, Радмила Тричковић, Душан Т. Батаковић, Веселин Ђуретић, Коста Чавошки, Атанасије Јевтић. *Косово и Метохија у српској историји.* Београд: Српска књижевна задруга, 1989.

Симеуновић, Владимир. *Становништво Југославије и социјалистичких република 1921–1961.* Београд: Савезни завод за статистику, 1964.

Славковић Мирић, Божица. *Политичке, економске и културне прилике на Косову и Метохији 1929-1941.* Београд: Просвета: Принцип, 2018.

Статистика југословенских железница 1930. Београд: Југословенске државне железнице, 1930.

Статистика југословенских железница 1938. Београд: Југословенске државне железнице, 1938.

Урошевић, Атанасије. "Аграрна реформа и насељавање", *Споменица двадесетпетогодишњице ослобођења Јужне Србије.* Скопље: б.и, 1937, 819-833.

Фолић, Милутин. *Комунистичка партија Југославије на Косову 1919–1941.* Приштина: Јединство, 1987.

Хадри, Али. *Косово и Метохија у Краљевини Југославији.* Београд: б.и, 1969.

Цветковић, Душан. *Соколи и соколски слетови.* Београд: Књигопром, 2007.

Чемерикић, Милан. "Трговина, занатство, индустрија, кредитне установе од 1875 до 1937", *Споменица двадесетпетогодишњице ослобођења Јужне Србије,* Скопље: б.и., 702–712.

*Summary***Božica Slavković Mirić****THE CITY OF PEĆ IN THE PERIOD BETWEEN
THE TWO WORLD WARS**

In the period between the two world wars, Peć was one of the few cities in Kosovo and Metohija (the others were Prizren, Priština and Kosovska Mitrovica). This city was a combination of modern and traditional, it had new, beautiful buildings but also classic minarets, ancient churches, the *sevdah* of Sarajevo and the Bey's residences, towers like the castles of the counts, and streams ran through every courtyard in Peć. Muslims, who were the main bearers of the Turkish-Eastern culture, were of the greatest importance for the appearance of Peć, the way of life and work of the population. Later, the town began to be arranged under the influence of European culture. Peć was famous for goldsmithing, especially for the production of filigree works from gold and silver, the production of beautiful silk fabrics and carpets, which have been compared to Pirot carpets. Local merchants exported livestock, livestock products, and imported manufactured goods and colonial goods. The railroad was of inestimable economic importance. In my paper, I will review the history of the city of Peć in the period between the two world wars with the help of historical sources, literature and the press. For the history of the Serbs, the city of Peć is very important as the seat of patriarchs and medieval Serbian culture, a mirror of architectural art and the cradle of the Serbian empire.